

Politeja

Nr 5(80), 2022, s. 239-260

<https://doi.org/10.12797/Politeja.19.2022.80.12>

Licencja: CC BY-NC-ND 4.0

Tomasz LITWIN 

Akademia Ignatianum w Krakowie

tomasz.litwin@gmail.com

PRZYWÓDZTWO POLITYCZNE A PRZEPISY KONSTYTUCJI RP Z 1997 ROKU

ABSTRACT Political Leadership and the Rules of the Constitution of Republic of Poland from 1997

The main aim of this article is the analysis of how “political leadership” – a theoretical category from the political science – could be used in the legal analysis of the rules of the Polish Constitution from 1997. There are three research paths analysing the rules of the Constitution inspired by the studies concerning political leadership. The first one attempts to answer the question: which public office possessing competences regulated in the Constitution allows its holder to be a political leader. The next path faces the problem if constitutional rules require special qualifications for holders of the most important public offices in Poland. The last path is the analysis whether the rules of the Constitution are against the political leadership regarded as the ability of one person (political leader) to undertake autonomous decisions crucial for the state and citizens. The conclusions of this analysis are as follows: (1) holding the office of President of the Council of Ministers is best suited for performing the role of political leader, (2) the rules of the Constitution do not require special qualifications for holding the office of the President of Republic or Prime Minister and (3) they are against the conception of political leadership as understood above.

Keywords: political leadership, constitution, division of power, decentralisation of power, principle of proportionality of elections

Słowa kluczowe: przywództwo polityczne, konstytucja, podział władzy, decentralizacja władzy, zasada proporcjonalności wyborów

WSTĘP

Przywództwo polityczne jest jednym z głównych zagadnień badawczych w naukach o polityce. Z kolei Konstytucja RP z 1997 roku¹ (art. 8) nie tylko jest „najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej”, ale również jej przepisy co do zasady „stosuje się bezpośrednio”. Zarówno organy władzy publicznej, wykonując swoje kompetencje, jak i jednostki, korzystając z praw i wolności, mogą powoływać się na przepisy Konstytucji. Stosowanie tych przepisów nie wymaga co do zasady żadnej formy implementacji i mogą one stanowić wyłączną podstawę prawną działań tak organów władzy publicznej, jak jednostek. Dla badacza, którego podstawowa działalność opiera się na analizie przepisów Konstytucji, szczególnie interesująca jest kwestia, jak „przywództwo polityczne” – kategorię teoretyczną z zakresu nauk o polityce – można wykorzystać w procesie wykładni przepisów ustawy zasadniczej. Głównym celem badawczym artykułu będzie zatem analiza przydatności „przywództwa politycznego” do interpretacji i wykładni przepisów Konstytucji RP.

Wydawałoby się, że niniejszy artykuł będzie pisany z perspektywy nauk prawnych, jednak istnieją bardzo silne związki pomiędzy naukami o polityce i administracji a prawem konstytucyjnym. Już dawne nazwy prawa konstytucyjnego wskazywały na takie związki. W dwudziestoleciu międzywojennym tę gałąź prawa nazywano „prawem politycznym”², później zaś w doktrynie przyjęła się nazwa „prawo państwowe”³. W ramach analizy pierwszego z pojęć należałoby zwrócić uwagę na to, że w Polsce jako subdyscypliny nauk o polityce przyjęto traktować filozofię polityki oraz socjologię polityki. Można by zatem w drodze analogii tak samo traktować prawo konstytucyjne i w nawiązaniu do jego dawnej nazwy określić je jako „prawo polityki”. Profesor Arkadiusz Żukowski wręcz zaliczył prawo konstytucyjne do subdyscyplin nauk o polityce⁴. Postrzeżenie prawa konstytucyjnego jako subdyscypliny nauk o polityce nie jest obce także naukom o polityce w Stanach Zjednoczonych. W 1994 roku do subdyscyplin nauk o polityce American Political Science Association zaliczyła *public law* (prawo publiczne), które tworzą dwie gałęzie prawa – prawo konstytucyjne oraz prawo administracyjne⁵.

¹ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 z późn. zm.

² Można tu przywołać klasyczną pozycję z 1922 roku dotyczącą konstytucji Rzeczypospolitej autorstwa Wacława Komarnickiego, *Polskie prawo polityczne (geneza i system)*, Warszawa 1922, s. 592 oraz reprint tegoż, Warszawa 2008.

³ W tym miejscu można wskazać z kolei przykładowo książki Andrzeja Burdy, Konstantego Grzybowskiego oraz Stefana Rozmaryna. A. Burda, *Polskie prawo państwowe*, Warszawa 1962, s. 293; K. Grzybowski, *Polskie prawo państwowe*, Warszawa 1951, s. 231; S. Rozmaryn, *Polskie prawo państwowe*, Warszawa 1948, s. 451.

⁴ A. Żukowski, *Politologia jako dyscyplina naukowa i kierunek kształcenia. Zarys problematyki*, Olsztyn 2006, s. 28. Do 2018 roku określenie „nauki o polityce” było oficjalną nazwą dyscypliny naukowej, ten termin jest powszechnie używany w międzynarodowej literaturze naukowej (*political science*).

⁵ D. Strpić, *Fields in Political Science. American Development and Croatian Issues*, „Politička misao: časopis za politologiju” 1997, vol. 34, nr 5, s. 131-133.

Prawo (w ogóle, nie tylko konstytucyjne) i polityka to dwa pojęcia, które wiążą się ze sobą i uzupełniają; *prawo ma być podstawowym środkiem umożliwiającym utrzymanie określonego ładu politycznego we względnej stabilności*⁶. Prawo we współczesnym państwie jest także środkiem realizacji decyzji politycznych związanych z rządzeniem państwem⁷.

Za Markiem Żmigrodzkiem należałoby również przywołać trzy rodzaje uwarunkowań zachodzących na styku polityki i prawa: 1) prymat prawa nad polityką, 2) prymat polityki nad prawem oraz 3) absolutna władza polityczna⁸.

Prymat prawa nad polityką występuje w państwach określanych jako państwa prawne. Podstawowe zasady ustroju politycznego są tam regulowane przez konstytucję, nad której przestrzeganiem czuwa cały aparat państwowy⁹. Należałoby w tym miejscu dopowiedzieć, że prawo (a w szczególności konstytucja) byłoby regulatorem działań politycznych. Zatem to w ramach prymatu prawa nad polityką prawo reguluje to, w jaki sposób i w jakich okolicznościach przejmowana jest władza i jakie są jej granice.

Sytuacja prymatu polityki nad prawem oznacza albo *naginanie prawa* do bieżących celów politycznych, albo wręcz jego łamanie, aby te cele osiągnąć¹⁰. Z kolei *absolutna władza polityczna* oznacza taki rodzaj sprawowania władzy, w którym organ władzy nie ma żadnych obowiązków wobec rządzonych, posiadając jednocześnie niczym nieograniczone uprawnienia¹¹.

Artykuł 2 Konstytucji RP stwierdza, że *Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym*, zatem polska konstytucja wyraźnie opowiada się za koncepcją prymatu prawa nad polityką.

Należy więc stwierdzić, że prezentowane w niniejszym artykule rozważania badawcze mieszczą się w obrębie nauk o polityce z uwagi na traktowanie prawa konstytucyjnego jako ich subdyscypliny. W związku z przyjętą perspektywą badawczą Konstytucja RP jest nie tylko najważniejszym aktem prawa w III RP, ale również podstawowym regulatorem prowadzenia polityki w Polsce.

Realizując przyjęty cel badawczy, można postawić trzy pytania badawcze:

1. Czy przepisy Konstytucji RP sprzyjają kreowaniu przywódców politycznych posiadających odpowiednie cechy osobowości oraz kwalifikacje?
2. Czy konstytucyjne kompetencje przynależne danemu urzędowi umożliwiają jego piastunowi odgrywanie roli przywódcy politycznego?
3. Jaki jest stosunek przepisów Konstytucji RP do idei przywództwa politycznego rozumianej jako możliwość autonomicznego podejmowania decyzji o *kluczowym*

⁶ M. Żmigrodzki, *Aksjologiczne elementy polityki*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1995/1996, Sectio K, vol. 2/3, s. 177.

⁷ Por. *tamże*, s. 177-178.

⁸ *Tamże*, s. 178.

⁹ *Tamże*, s. 178-179.

¹⁰ *Tamże*, s. 179.

¹¹ *Tamże*.

znaczeniu dla państwa, a tym samym istotnych dla jego obywateli przez osobę pełniącą w określonym czasie funkcję przywódcy politycznego¹²?

Podjmując się wstępnej odpowiedzi na te pytania, można jednocześnie przedstawić trzy hipotezy badawcze:

1. Przepisy Konstytucji RP nie sprzyjają kreowaniu przywódców politycznych o odpowiednich cechach oraz kwalifikacjach.
2. W sytuacji gdy premier jest liderem stronnictwa politycznego posiadającego większość w Sejmie i ewentualnie w Senacie, kompetencje konstytucyjne przyznane Prezesowi Rady Ministrów umożliwiają piastunowi tego urzędu pełnienie funkcji przywódcy politycznego.
3. Przepisy Konstytucji RP ograniczają możliwość egzekwowania roli przywódcy politycznego w zakresie, w jakim rola ta została opisana w trzecim pytaniu badawczym, co wynika z licznych ograniczeń autonomicznego sprawowania władzy wynikających z jej szczegółowych przepisów.

Niniejszy artykuł został podzielony na dwie części merytoryczne. Pierwsza przybliża teoretyczną kategorię, jaką jest „przywództwo polityczne” w zakresie, w jakim jest to konieczne do realizacji celu badawczego artykułu. Druga stanowi analizę przepisów Konstytucji RP w kontekście przedstawionych pytań badawczych.

W pierwszej części pracy wykorzystano przede wszystkim analizę źródeł, którymi są pozycje z literatury naukowej dotyczącej przywództwa politycznego. W drugiej zastosowano metodę analizy instytucjonalno-prawnej połączonej z metodą prawnodogmatyczną. Interpretację poszczególnych przepisów Konstytucji RP oparto na językowo-logicznej, celowościowej, systemowej, doktrynalnej oraz sądowej metodzie wykładni.

ANALIZA „PRZYWÓDZTWA POLITYCZNEGO” (NA POTRZEBY NINIEJSZEGO ARTYKUŁU)

Przywódtwo polityczne jest, jak to określa Maciej Hartliński, *istotnym problemem badawczym* w naukach o polityce. Badania przywództwa politycznego mogą dotyczyć różnych jego aspektów, a problematyka ta jest przedmiotem licznych opracowań w polskiej¹³

¹² Por. M. Hartliński, *Przywódtwo polityczne. Wprowadzenie*, Olsztyn 2012, s. 56-58.

¹³ Oprócz pozycji wykorzystanych w dalszej części niniejszego artykułu można wskazać znaczącą liczbę monografi naukowych: J. Sielski, *Teoretyczne aspekty przywództwa politycznego. Casus Polski*, Toruń 2013; B. Szklarski, *Przywódtwo symboliczne. Między rządzeniem a reprezentacją. Amerykańska prezydentura końca XX wieku*, Warszawa 2006; M. Hartliński, *Przywódtwo partyjne w Polsce*, Toruń 2011; *Dokąd zmierza Europa. Przywództwo, idee, wartości*, red. H. Taborska, J.S. Wojciechowski, Pułtusk 2007; *Gra w przywództwo – jak zdobyć i utrzymać władzę*, red. B. Szklarski, Warszawa 2008; *Kryzys przywództwa we współczesnej polityce*, red. S. Bachrynowski, A. Durska, W. Konarski, Warszawa 2011; *Lider, Manager, Oportunist – współczesne koncepcje przywództwa*, red. K. Kasianiuk, Warszawa 2008; *Liderzy i przywódcy w rzeczywistości polonijnej*, red. J. Knopek, Koszalin 2011; *Model przywództwa. Wymiar lokalny, krajowy, międzynarodowy*, red. A.K. Piasecki, Kraków 2006; *Partie polityczne – przywództwo partyjne*, red. J. Sielski, M. Czerwiński, Toruń 2008; *Przywódcy i przywództwo we współczesnej*

i zagranicznej¹⁴ literaturze naukowej. Dlatego też analiza tej kategorii teoretycznej zostanie ograniczona do obszarów badawczych związanych z realizacją celu badawczego określonego w artykule.

Analizując źródła przywództwa, w tym przywództwa politycznego, możemy wyróżnić trzy paradygmaty: atrybutywny, sytuacyjny oraz interakcyjny. Pierwszy z nich opiera się na przekonaniu, że przywódcą (również politycznym) zostaje się dzięki posiadaniu odpowiednich cech, np.: ambicji, zdolności adaptacji, agresywności, entuzjazmu, inteligencji, odporności na stres, pragnienia dominacji, stanowczości, uczciwości oraz wiary w siebie i w słuszność swoich przekonań. Takie podejście inspiruje przede wszystkim do prowadzenia badań nad osobami uznanymi za wybitnych przywódców w poszukiwaniu cech, które pozwoliły im takimi przywódcami zostać. Można jednak wskazać wady takiego podejścia: nie udało się dotychczas stworzyć zestawu cech, których posiadanie łączyłoby wybitnych przywódców, nie docenia ono także roli zwolenników oraz otoczenia w procesie kreowania przywódców¹⁵.

Następny paradygmat, dostrzegając znaczenie indywidualnych cech danego przywódcy, kładzie jednocześnie coraz większy nacisk na kontekst sytuacyjny, tj. warunki historyczne, demograficzne, kulturowe (w tym kulturę polityczną) czy ekonomiczne. Podejście to także uznawało za jeden z determinantów zachowań przywódców postawę ich zwolenników. Jedną z wad tego podejścia było skupienie się na konkretnych okolicznościach bez jednoczesnej próby analizy przywództwa jako generalnego zjawiska lub też adekwatności wniosków wyciągniętych w określonej sytuacji politycznej w przypadku jej zmiany. Inną wadą jest brak empirycznego potwierdzenia rezultatów prowadzonych w jego ramach badań¹⁶.

Ostatni z wymienionych paradygmatów upatruje źródła przywództwa w charakterze wzajemnych interakcji pomiędzy przywódcą a jego zwolennikami. W ramach tego

Afryce, red. A. Żukowski, Olsztyn 2008; *Przywództwo, elity i transformacje w krajach WNP. Problemy metodologii badań*, red. T. Bodio, Warszawa 2010; *Przywództwo i elity polityczne w krajach WNP*, red. T. Bodio, W. Jakubowski, Warszawa 2010; *Przywództwo lokalne a kształtowanie demokracji partycypacyjnej*, red. S. Michałowski, K. Kuć-Czajkowska, Lublin 2008; *Przywództwo polityczne*, red. T. Bodio, Warszawa 2001; *Przywództwo polityczne. Teorie i rzeczywistość*, red. L. Rubisz, K. Zuba, Toruń 2004; *Przywództwo polityczne a przywództwo polonijne*, red. J. Knopek, Koszalin 2011; *Władza i przywództwo polityczne w demokracji*, red. E. Nowak, D. Litwin-Lewandowska, Lublin 2010.

¹⁴ Wśród monografii zagranicznych poświęconych przywództwu politycznemu można wskazać: B. Bender, *Handbook of Political Leadership*, Waltham Abbey 2020; J. Blondel, *Political Leadership. Towards a General Analysis*, London 1987; J.M. Burns, *Leadership*, New York 1978; R. Elgie, *Political Leadership in Liberal Democracies*, London 1995; tenże, *Studying Political Leadership. Foundations and Contending Accounts*, Basingstoke 2015; L. Helms, *Presidents, Prime Ministers and Chancellors. Executive Leadership in Western Democracies*, London 2005; G.D. Paige, *The Scientific Study of Political Leadership*, New York 1977; P.G. Northouse, *Leadership. Theory and Practice*, Los Angeles 2018; M. Laing, *Political Leadership. An Introduction*, London 2020; E. Sørensen, *Interactive Political Leadership. The Role of Politicians in the Age of Governance*, Oxford 2020; *The Oxford Handbook of Political Leadership*, red. R.A.W. Rhodes, P.T. Hart, Oxford 2014.

¹⁵ M. Dobrowolski, *Przywództwo polityczne Prezesa Rady Ministrów w Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1989-2015*, Warszawa 2020, s. 18-22.

¹⁶ *Tamże*, s. 22-26.

paradygmatu badania prowadzone są w dwóch kierunkach: podmiotowym oraz relacyjnym. W ujęciu podmiotowym przyszli przywódcy budują własny system wartości, a następnie dążą do wymiany poglądów z innymi osobami oraz do realizacji wspólnych celów. W ujęciu relacyjnym zdobywają oni wiedzę o sobie dopiero w drodze kontaktów z innymi. Przywództwo jest stwarzane w efekcie procesu komunikowania, a przywódcą staje się osoba postrzegana przez grupę w wyniku procesu wymiany informacji między jej członkami jako przyczyniająca się najbardziej do rozwoju organizacji.

Na gruncie tego paradygmatu James M. Burns stworzył dwa ważne modele przywództwa – przywództwo transakcyjne oraz przywództwo transformacyjne. W przypadku przywództwa transakcyjnego model ten opiera się na założeniu, że przywódca dysponuje pewnymi zasobami, które pragną pozyskać jego zwolennicy, i dochodzi do ich przekazania w zamian za poparcie. Z kolei przywództwo transformacyjne polega na wzajemnym oddziaływaniu przywódcy i jego zwolenników podnoszącym ich relację na wyższy poziom moralny przy okazji realizacji partykularnych celów i motywacji jednostek¹⁷.

W ramach przywództwa transakcyjnego M. Hartliński wyróżnia przywództwo opinii oraz przywództwo grupowe. Pierwsze z nich opiera się na rozpoznaniu przez przywódcę potrzeb społecznych i odwoływaniu się do motywacji przypuszczalnych zwolenników w tak przemyślany sposób, aby ci odpowiadali na jego apel. Drugie opiera się na rywalizacji grup, w których przywódcy są postaciami centralnymi, nadającymi sens istnienia grupy, a rywalizacja z innymi grupami wzmacnia relację między przywódcą a zwolennikami¹⁸.

Do przywództwa transformacyjnego wspomniany autor zalicza przywództwo intelektualne, reformatorskie, rewolucyjne, heroiczne i ideologiczne. Pierwsze z nich sprawowane jest często przez filozofów i myślicieli nadających ton dyskursowi na temat idei społecznych i politycznych. Przywództwo reformatorskie wiąże się z dążeniem do takiej zmiany warunków rzeczywistości społecznej i politycznej, która przyniesie korzyść dla obywateli. Następnym rodzajem przywództwa transformacyjnego charakteryzuje się dążeniem do głębokich przemian systemu społeczno-politycznego, gotowością przywódcy do poświęcenia się dla realizacji celu oraz jest rezultatem konfliktu pomiędzy ubogim społeczeństwem a rządzącymi elitami. Przywództwo bohaterskie (*heroic leadership*) wynika z wiary w przywódcę i jego zdolności oraz zaufania do niego, a nie z zajmowanych przez przywódcę stanowisk lub urzędów. Ten typ przywództwa często występuje w okresie kryzysów lub formowania się społeczeństwa. Ostatni z wymienionych rodzajów przywództwa transformacyjnego związany jest z reprezentowaniem przez przywódcę określonych idei i wartości, koncentracją na realizacji celów i przewodzeniu ruchowi politycznemu oraz z utożsamianiem przez przywódcę celów grup, którym przewodzi¹⁹.

Próbując przybliżyć pojęcie przywództwa politycznego, trzeba zwrócić uwagę na to, że punktem odniesienia w tym przypadku będzie pojęcie przywódcy politycznego. Przywództwo polityczne jest dobrowolną relacją pomiędzy przywódcą politycznym

¹⁷ Tamże, s. 26-31.

¹⁸ M. Hartliński, *Przywództwo polityczne...*, s. 79.

¹⁹ Tamże, s. 79-80.

a jego zwolennikami oraz otoczeniem, w jakim funkcjonują. Przywódca polityczny to zaś osoba, która przewodzi, czyli jest w stanie skłonić swoich zwolenników do działań zgodnych z jego/jej wolą²⁰. Przywództwo polityczne wiąże się także ze zdobyciem i utrzymaniem władzy politycznej, z czym łączy się zajmowanie najwyższych urzędów w państwie oraz kontrolowanie państwowych instytucji. Urzędy te można przeważnie określić na podstawie analizy przepisów konstytucji danego państwa²¹. Z przywództwem politycznym jest powiązana zdolność podejmowania różnorodnych, w tym kluczowych, decyzji politycznych, często wiążących się z redystrybucją posiadanych zasobów²². Elementem przywództwa politycznego jest również umiejętność zachowania się w różnych sytuacjach – łatwość i biegłość w dopasowaniu zachowania do aktualnych wymagań. Wiąże się to z posiadaniem odpowiednich cech charakteru, wiedzy oraz umiejętności przez osobę pełniącą funkcję przywódcy politycznego. Za cechy osobowości i kompetencje predestynujące do zajmowania pozycji przywódcy politycznego Hartliński uznaje m.in. charyzmę, mądrość, inteligencję, ambicję, odwagę, wizję, spryt, umiejętność przemawiania, dobrą prezencję oraz zdolność do negocjacji²³.

Ponadto Hartliński wyróżnia trzy wymogi, które muszą być spełnione, aby można było uznać, że mamy do czynienia z przywództwem politycznym: 1) dobrowolna relacja między przywódcą a jego zwolennikami, 2) wspólne cele przyświecające tej relacji²⁴ oraz 3) zajmowanie przez przywódcę najwyższego stanowiska w danej strukturze²⁵.

Do podstawowych kierunków badań odnoszących się do przywództwa politycznego należą: uwarunkowania formalne, proces selekcji, cechy osobowe przywódcy politycznego oraz sposób pełnienia tej funkcji²⁶.

Można wskazać wiele typologii przywództwa politycznego, dlatego omówione zostaną te, które będą przydatne do realizacji celu badawczego niniejszego opracowania. Należy zatem wyróżnić przywództwo prezydenckie, premierowskie oraz partyjne w zależności od pozycji, jaką zajmuje dana osoba²⁷. W zależności od „poziomu przywództwa” można wyróżnić przywództwo lokalne, krajowe oraz międzynarodowe²⁸. Ze

²⁰ J.J. Wiatr, *Przywództwo polityczne. Studium politologiczne*, Łódź 2008, s. 23.

²¹ M. Dobrowolski, *Przywództwo polityczne...*, s. 35; M. Hartliński, *Przywództwo polityczne...*, s. 56-57.

²² M. Dobrowolski, *Przywództwo polityczne...*, s. 35; M. Hartliński, *Przywództwo polityczne...*, s. 57.

²³ M. Hartliński, *Przywództwo polityczne...*, s. 57-58. Optymalne, szeroko rozumiane cechy osobowościowe przywódcy politycznego analizuje również: J. Zdański, *Przywództwo polityczne – poszukiwanie optymalnego modelu*, [w:] *Studia nad przywództwem politycznym. Ustalenia metodologiczne i praktyka*, red. A. Kasińska-Metryka, Toruń 2011, s. 139-141. Odmiennym zagadnieniem jest kwestia, czy w praktyce przywódcy polityczni charakteryzują się jakimś wspólnym zestawem cech. Dotychczasowe badania nie wydają się tego potwierdzać. P. Żukiewicz, *Przywództwo polityczne. Teoria i praktyka*, Warszawa 2011, s. 145-146.

²⁴ Z kolei na tych dwóch elementach wydaje się skupiać definicja „przywództwa politycznego” proponowana przez P. Żukiewicza. P. Żukiewicz, *Przywództwo polityczne...*, s. 73.

²⁵ M. Hartliński, *Przywództwo polityczne...*, s. 59-60.

²⁶ *Tamże*, s. 63.

²⁷ *Tamże*, s. 66-67.

²⁸ *Tamże*, s. 67-69; J.J. Wiatr, *Przywództwo polityczne...* s. 42-43.

względem na to, czy analizowane są uwarunkowania formalne i uprawnienia związane z pozycją, jaką dana osoba zajmuje w strukturze, czy też cechy osobowości, z uwagi na które dana osoba jest postrzegana jako przywódca polityczny, można rozróżnić odpowiednio kryterium pozycyjne oraz behawioralne. W przypadkach gdy przywództwo polityczne jest sprawowane zgodnie z prawem lub nie, można określić przywództwo jako legalne lub nielegalne. Przywództwo polityczne może być również indywidualne lub zbiorowe w zależności od tego, czy jako przywódcę politycznego postrzega się jedną, czy więcej osób²⁹.

Sposób sprawowania przywództwa politycznego różni się także w zależności od typu reżimu politycznego funkcjonującego w danym państwie. Można wyróżnić trzy podstawowe typy reżimu: totalitarny, autorytarny oraz demokratyczny. Konstytucja RP (art. 2) wyraźnie potwierdza demokratyczny charakter państwa. Cechami charakterystycznymi przywództwa politycznego w państwach demokratycznych są: poszanowanie przez polityków różnego rodzaju formalnych ograniczeń o charakterze prawnym oraz obyczajowym; poszanowanie procedur, w ramach których liderzy polityczni mogą obejmować stanowiska władcze (głównie wyborów); pełna informacja na temat poglądów, zachowań i strategii liderów; możliwość swobodnego wyboru przywódcy politycznego przez obywateli; możliwość zabiegania przez osoby pretendujące do roli przywódców politycznych o poparcie obywateli dla ich projektów politycznych³⁰.

W związku z problematyką niniejszego artykułu należy zwrócić uwagę na kontekst instytucjonalny przywództwa politycznego. Jak stwierdza Marcin Dobrowolski, politolodzy odwołują się najczęściej do rozumienia pojęcia instytucji jako urzędu lub organizacji (np. parlament) będących elementem państwa lub mających wpływ na jego funkcjonowanie. Autor ten wyraźnie wskazuje, że konstytucje, tworząc strukturę instytucjonalną władzy i formułując zasady jej dystrybucji, wyznaczają reguły konkurowania aktorów politycznych, a tym samym podstawowe kanony przywództwa politycznego. Dobrowolski słusznie w tym kontekście wskazuje na reżim polityczny, system rządów oraz system wyborczy jako na podstawowe elementy ustroju politycznego regulowanego przez konstytucję³¹. Jak już wcześniej wspomniano, sposób sprawowania przywództwa politycznego różni się od typu reżimu politycznego. Także system rządów niewątpliwie ma znaczenie dla przywództwa politycznego zależnie od tego, czy jest on parlamentarny, semiprezydencki czy prezydencki – jako politycznego przywódcę państwa zazwyczaj postrzega się premiera albo prezydenta. System wyborczy, w szczególności w systemie parlamentarnym, ma tu także znaczenie. Jako jedną z jego funkcji można wskazać wyłanianie przywódców politycznych państwa, którzy w wyniku zwycięstwa w wyborach uzyskują legitymizację do pełnienia najwyższych funkcji państwowych. Zastosowanie w wyborach parlamentarnych większościowej formuły wyborczej sprzyja powstaniu rządu jednopartyjnego, wzmacniając przywództwo polityczne lidera danej partii, który obejmuje urząd premiera. Z kolei

²⁹ M. Hartliński, *Przywództwo polityczne...*, s. 65-74.

³⁰ Por. *tamże*, s. 77-78; P. Żukiewicz, *Przywództwo polityczne...*, s. 182.

³¹ Por. M. Dobrowolski, *Przywództwo polityczne...*, s. 49-70.

zastosowanie formuły proporcjonalnej powoduje kreację wielopartyjnego parlamentu i zawierania kilkupartijnych koalicji rządowych, co w sposób naturalny osłabia przywództwo polityczne. Jednak na problematykę przywództwa politycznego i konstytucji można spojrzeć szerzej. Może ona bowiem zawierać wymogi odnośnie do piastunów urzędów premiera, prezydenta lub lidera partii. Poprzez konstrukcję struktury organów państwowych określa ona nie tylko wzajemne relacje legislatywy i egzekutywy (system rządów), ale również ich relacje z judykaturą. W kontekście przywództwa politycznego niezwykle ważna staje się sądowa kontrola konstytucyjności prawa wykonywana przez sądownictwo powszechne lub specjalnie w tym celu powołany organ (sąd konstytucyjny). Wyznacza ona bowiem granice dopuszczalnych prawnie decyzji politycznych podejmowanych przez przywódcę politycznego. Tak samo można postrzegać konstytucyjny katalog praw i wolności jednostki, których ochrona jest zadaniem władzy sądowniczej. Także kwestię decentralizacji władzy publicznej i przyjęcie federalnej bądź unitarnej struktury państwa, a co za tym idzie zakres uprawnień jednostek podziału terytorialnego można uznać za elementy ograniczające swobodę podejmowania decyzji politycznych.

Z uwagi na przyjęte cele badawcze oraz metodologię, z czym wiąże się położenie nacisku na analizę przepisów Konstytucji RP z 1997 roku, skupię się na konstytucyjnych uwarunkowaniach sprawowania przywództwa politycznego w państwie demokratycznym, odnosząc się do legalnego, krajowego oraz pozycyjnego aspektu przywództwa politycznego. W związku z tym, że Konstytucja dość szczegółowo reguluje szeroko rozumiane funkcjonowanie urzędów premiera oraz prezydenta, rozważania będą dotyczyły tych typów przywództwa, bowiem przywództwo partyjne jest w Polsce praktycznie prawnie nieuregulowane. Piastunem urzędu premiera oraz Prezydenta RP może być pojedyncza osoba, dlatego też uwzględnię wyłącznie indywidualny wymiar przywództwa politycznego. Wezmę także pod uwagę przepisy konstytucyjne ograniczające zakres swobody decyzji politycznych, a jednocześnie gwarantujące przywództwo demokratyczne w związku z demokratycznym charakterem państwa polskiego.

PRZYWÓDZTWO POLITYCZNE A PRZEPISY KONSTYTUCJI RP

Czy przepisy Konstytucji RP sprzyjają kreowaniu przywódców politycznych posiadających odpowiednie cechy osobowości oraz kwalifikacje?

Próbując odpowiedzieć na pierwsze z wymienionych we wstępie pytań badawczych, należałoby wziąć pod uwagę trzy wymienione wcześniej rodzaje przywództwa: partyjne, premierowskie oraz prezydenckie. Należy zatem dokonać analizy przepisów prawnych w zakresie wymogów odnośnie do osób będących przywódcami partyjnymi, piastującymi urząd Prezesa Rady Ministrów oraz Prezydenta RP.

Konstytucja RP w ogóle nie reguluje zagadnienia wymogów stawianych liderom partii politycznych. Wydaje się, że w ustawie zasadniczej i ustawie o partiach politycznych można odnaleźć właściwie tylko dwa wymogi: posiadanie obywatelstwa polskiego

oraz ukończenie 18 lat³². Członkostwa w partii politycznej w świetle Konstytucji nie można łączyć z niektórymi urządami: sędziego (w tym sędziego Trybunału Konstytucyjnego), Prezesa NIK, Rzecznika Praw Obywatelskich, członkostwem w Krajowej Radzie Radiofonii i Telewizji oraz Prezesa NBP. Wymogi te jednak, co należy zaznaczyć, dotyczą *expressis verbis* członków partii politycznej, co oznacza, że przywódca partii politycznej powinien je również spełniać.

Przepisy Konstytucji RP nie ustanawiają żadnych wymogów formalnych dotyczących Prezesa Rady Ministrów (premiera). Premier nie musi być ani posłem, ani senatorem, stąd też nie dotyczą go wymogi odnośnie do wieku ani niekaralności, inaczej niż parlamentarzystów. Piastuna tego urzędu dotyczy zakaz łączenia stanowiska premiera z innymi funkcjami (sędzia Trybunału Konstytucyjnego, członek Trybunału Stanu, Prezes NIK, RPO)³³.

Pewne konstytucyjne wymogi formalne wobec Prezydenta RP można odnaleźć w art. 135 ust. 3 Konstytucji. Przepis ten ustanawia wymóg posiadania obywatelstwa polskiego, ukończenia najpóźniej w dniu wyborów 35 lat oraz korzystania z pełni praw wyborczych do Sejmu. Ten ostatni wymóg wiąże się z art. 99 ust. 3, który przewiduje zakaz startu w wyborach do Sejmu osób skazanych prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego³⁴. Ponadto art. 132 Konstytucji przewiduje dla osoby sprawującej urząd Prezydenta RP zakaz piastowania innego urzędu lub funkcji publicznej, z wyjątkiem tych, które są związane ze sprawowanym urządkiem. Przewidziany w art. 127 Konstytucji tryb wyboru Prezydenta RP (powszechne, równe, bezpośrednie, głosowanie tajne) oraz możliwość drugiej tury wyborów z udziałem wyłącznie dwóch kandydatów wymuszają, jak się wydaje, posiadanie przez Prezydenta RP pewnych cech. Takimi cechami zapewne byłyby: dobra prezencja, charyzma, zdolności retoryczne oraz umiejętność nawiązywania bezpośrednio kontaktu z wyborcami. Praktycznym przykładem sytuacji, w której bardzo dobrze można było zaobserwować rolę indywidualnych cech i kwalifikacji w wyborze prezydenta, była kampania wyborcza z 1995 roku, gdy w drugiej turze wyborów zmierzili się Lech Wałęsa i Aleksander Kwaśniewski. Należy bowiem na początku zaznaczyć, że te wybory prezydenckie opierały się na wyżej opisanych zasadach wynikających z art. 127 Konstytucji RP. Wydawało się, że faworytem będzie Lech Wałęsa, urzędujący prezydent, noblista, lider Solidarności – przywódca ruchu politycznego, który obalił w Polsce komunizm. Jednak wybory wygrał A. Kwaśniewski, który na tle L. Wałęsy sprawiał wrażenie energicznego polityka młodego pokolenia, z doskonałą prezencją i świetnymi zdolnościami retorycznymi. Można również rozważyć, na ile sukces kampanii wyborczej Andrzeja Dudy w 2015 roku, gdy startował przeciwko faworyzowanemu urzędującemu prezydentowi Bronisławowi Komorowskiemu, wynikał z jego zdolności do nawiązania bardzo dobrych bezpośrednich kontaktów z wyborcami, umiejętnego używania wiecowej retoryki oraz z zaangażowania i pracowitości kandydata w trakcie trwania kampanii.

³² Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych, art. 2, Dz.U. 2018, poz. 580 z późn. zm.

³³ Por. M. Hartliński, *Przywódczość polityczna...*, s. 119.

³⁴ Por. *tamże*, s. 103.

Czy konstytucyjne kompetencje przynależne danemu urzędowi umożliwiają jego piastunowi pełnienie funkcji przywódcy politycznego?

Przy analizie kwestii urzędów, których sprawowanie daje możliwość pełnienia funkcji przywódcy politycznego państwa, co stanowi przedmiot drugiego z wymienionych we wstępie pytań badawczych, zazwyczaj zwraca się uwagę na urzędy Prezydenta RP i Prezesa Rady Ministrów. Wydaje się, że sprawowanie urzędu premiera, przy założeniu, że wspiera go stabilna większość w Sejmie i że jest on faktycznym przywódcą partyjnym, daje mu szansę na pełnienie funkcji przywódcy politycznego³⁵. Nie można bowiem kwestionować pozycji premiera jako szefa rządu. W każdej chwili premier może zdymisjonować członka Rady Ministrów, co wynika z art. 161 *Konstytucji*: Prezydent Rzeczypospolitej, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, dokonuje zmian w składzie Rady Ministrów. W doktrynie przeważa opinia, że Prezydent RP nie może odmówić wnioskowi premiera³⁶. Ponadto na taką rolę premiera wskazuje art. 148, według którego premier m.in. reprezentuje Radę Ministrów, kieruje jej pracami, zapewnia wykonywanie polityki Rady Ministrów i określa sposoby jej wykonywania, a także koordynuje i kontroluje pracę członków Rady Ministrów³⁷. Należy zwrócić uwagę także na art. 160, który przewiduje, że to Prezes Rady Ministrów składa dymisję w imieniu całego rządu. Co więcej, rezygnacja premiera z piastowania urzędu, która jest przedmiotem jego swobodnej i autonomicznej decyzji, jeśli zostanie przyjęta przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, stanowi przesłankę dymisji nie tylko jego, ale też całej Rady Ministrów. Leszek Garlicki uznał nawet, że śmierć premiera jest również przesłanką dymisji rządu³⁸. Zaznaczyć należy, że przepisy *Konstytucji* nie regulują takiej sytuacji, jak też sytuacji, gdy Prezes Rady Ministrów jest niezdolny do pełnienia obowiązków, ani nawet ewentualnych zasad zastępstwa premiera, a predystynowany do wykonywania takiego zastępstwa wiceprezes Rady Ministrów jest zgodnie z *Konstytucją* powoływany fakultatywnie.

Rada Ministrów, którą, co należy podkreślić, można postrzegać jako podporządkowaną premierowi, jest organem władzy publicznej o niezwykle ważnych kompetencjach. To Rada Ministrów zgodnie z art. 146 ust. 1 *prowadzi politykę wewnętrzną i zagraniczną Rzeczypospolitej Polskiej* i to jej zgodnie z następnym ustępem tegoż przepisu przysługuje domniemanie kompetencji w zakresie *spraw polityki państwa*. Na dominującą pozycję rządu w dziedzinie prowadzenia polityki wewnętrznej oraz zagranicznej wskazuje jedno z orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego z 2009 roku. Rozstrzygało ono spór kompetencyjny pomiędzy ówczesnym Prezesem Rady Ministrów (Donaldem Tuskiem) a Prezydentem RP (Lechem Kaczyńskim) dotyczący kompetencji do

³⁵ D. Sieklucki, *Pozycja Prezesa Rady Ministrów w polskim systemie politycznym a przywództwo polityczne*, [w:] *Studia nad przywództwem politycznym. Ustalenia metodologiczne i praktyka*, red. A. Kasińska-Metryka, Toruń 2011, s. 194.

³⁶ Zob. B. Szczurowski, *Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej jako organ czuwający nad przestrzeganiem konstytucji*, Warszawa 2016, s. 145, przyp. 162 i wskazana tam literatura.

³⁷ Por. D. Sieklucki, *Pozycja Prezesa Rady Ministrów...*, s. 181-184.

³⁸ Por. L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2022, s. 314.

reprezentowania Polski na posiedzeniach Rady Europejskiej. W orzeczeniu tym Trybunał stwierdził: *Art. 146 ust. 1 Konstytucji stanowi, że Rada Ministrów prowadzi politykę wewnętrzną i zagraniczną Rzeczypospolitej Polskiej. Trybunał Konstytucyjny stwierdza, że materia „europejska”, stanowiąca przedmiot obrad Rady Europejskiej, to przede wszystkim materia należąca do tradycyjnie rozumianej „polityki wewnętrznej” (polityka ekonomiczna, rolna, transportowa, środowiskowa itd.). W im wyższym stopniu materia posiedzeń Rady Europejskiej dotyczy polityki wewnętrznej (a raczej poszczególnych działów tej polityki), którą prowadzi i za którą politycznie odpowiada Rada Ministrów, tym mniej uzasadnione staje się uczestnictwo innego organu w posiedzeniach Rady Europejskiej*³⁹.

Trybunał wydaje się wyraźnie potwierdzać, że to Radę Ministrów należy postrzegać jako najważniejszy organ władzy publicznej w zakresie polityki wewnętrznej, dając jej wyraźne pierwszeństwo w tej dziedzinie nad Prezydentem RP.

Nieco dalej w tym samym orzeczeniu Trybunał również zdaje się uznawać, że pomimo ważnych uprawnień w polityce zagranicznej, jakie posiada Prezydent RP, to Rada Ministrów jest także w tej sferze najważniejszym organem: *Wiele argumentów wskazuje, że prowadzenie stosunków zagranicznych jest domeną Rady Ministrów. Po pierwsze, Rada Ministrów realizuje konstytucyjną funkcję „ogólnego kierownictwa w dziedzinie stosunków z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi” (art. 146 ust. 4 pkt 9), z czym, po drugie, wiąże się zapewnienie bezpieczeństwa zewnętrznego państwa (art. 146 ust. 4 pkt 8). Po trzecie, Rada Ministrów „prowadzi politykę wewnętrzną i zagraniczną Rzeczypospolitej Polskiej” (art. 146 ust. 1). Po czwarte, Rada Ministrów ma wyłączną kompetencję zawierania umów międzynarodowych, i po piąte, na rzecz Rady Ministrów działa domniemanie właściwości w sprawach „polityki państwa” (art. 146 ust. 2). Skoro zatem jest zasadą, że prowadzenie stosunków zagranicznych jest domeną władzy wykonawczej, a w ramach władzy wykonawczej należy do Rady Ministrów, to konsekwencje takiej regulacji są jednoznaczne – wszystkie pozostałe organy władzy wykonawczej mogą realizować tylko takie zadania i kompetencje, jakie wynikają z Konstytucji bądź ustaw, a ponadto muszą uznawać polityczną odpowiedzialność rządu za kierowanie sprawami zagranicznymi*⁴⁰.

Należy również zwrócić uwagę na to, że art. 154-155 opisujące procedury powołania rządu wydają się stwarzać swoiste domniemanie posiadania przez Radę Ministrów poparcia większości sejmowej ewentualnie tolerowania przez większość sejmową jej działania (art. 155). Zgodnie bowiem z art. 154 w ramach tzw. podstawowej procedury powoływania rządu Sejm uchwała Radzie Ministrów wotum zaufania bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów, zaś w ramach tzw. pierwszej procedury rezerwowej Sejm tą samą większością wybiera Prezesa Rady Ministrów oraz proponowanych przez niego członków Rady. Z kolei art. 155 przewiduje wymóg uzyskania przez rząd wotum zaufania w drodze uchwały podjętej

³⁹ Postanowienie TK z 20.05.2009 r., Kpt 2/08, OTK-A 2009, nr 5, poz. 78, pkt 4.1 uzasadnienia wyroku. Teksty wszystkich orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego wykorzystanych w niniejszym artykule dostępne są na stronie: www.trybunal.gov.pl.

⁴⁰ Tamże, pkt 4.2 uzasadnienia wyroku.

zwykłą większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Poparcie większości sejmowej oraz prawo inicjatywy ustawodawczej umożliwia Radzie Ministrów doprowadzenie do przyjęcia takich ustaw, jakie jej odpowiadają. Co więcej, to właśnie Rada Ministrów jest podmiotem, który – spośród wszystkich uprawnionych – najczęściej wnosi projekty ustaw do Sejmu⁴¹. Jeżeli sejmowa większość jest odpowiednia, to może odrzucić tzw. weto ustawodawcze prezydenta (art. 122 ust. 5 Konstytucji). A jeżeli rząd jest w stanie zapewnić sobie poparcie odpowiedniej większości kwalifikowanej oraz większości senatorów (art. 235 ust. 4 Konstytucji), to może doprowadzić do nowelizacji Konstytucji lub do przyjęcia nowej. Choć sama Rada Ministrów nie posiada prawa inicjatywy ustawodawczej w zakresie ustawy zmieniającej Konstytucję, to łatwo można sobie wyobrazić sytuację, w której rząd przygotowuje projekt takiej ustawy, a od strony formalnej zostaje on wniesiony przez grupę posłów⁴².

Głównym argumentem za uznaniem urzędu Prezydenta RP za umożliwiającą pełnienie funkcji przywódcy politycznego państwa jego piastunowi wydaje się art. 126 ust. 1-2. Według tych przepisów Prezydent RP jest *najwyższym przedstawicielem i gwarantem ciągłości władzy państwowej* oraz *czuwa nad przestrzeganiem Konstytucji, stoi na straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa oraz nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium*. Kolejny ustęp tego przepisu wyraźnie jednak stwierdza, że: *Prezydent Rzeczypospolitej wykonuje swoje zadania w zakresie i na zasadach określonych w Konstytucji i ustawach*. Wydaje się zatem, że choć art. 126 ust. 1-2 wyznaczają pozycję ustrojową oraz zadania Prezydenta RP, to jednak w świetle art. 126 ust. 3 Konstytucji nie mogą one stanowić samoistnej podstawy do podejmowania przez Prezydenta RP dowolnych działań. Do takiej interpretacji wydaje się także przychylić Trybunał Konstytucyjny, który w przywoływanym wcześniej orzeczeniu stwierdził: *Trybunał Konstytucyjny zwraca uwagę na trzy okoliczności. Po pierwsze – treść art. 126 ust. 2 Konstytucji wskazuje, że w przepisie tym określone są zadania, a nie kompetencje. Po drugie, wymienione w art. 126 ust. 2 zadania są realizowane przez Prezydenta wspólnie i we współdziałaniu z innymi organami władzy państwowej. W zakresie żadnego ze wskazanych zadań Prezydent nie ma wyłączności ich realizacji w formach władczych. Po trzecie, ustalonych w art. 126 ust. 2 zadań (celów) Prezydent nie może realizować w sposób dowolny. Realizując je, może sięgać bowiem jedynie po kompetencje określone w Konstytucji i ustawach. Sięganie przez Prezydenta po te kompetencje następować może jedynie w sytuacji, gdy służy to realizacji celów wyrażonych w art. 126 ust. 2 Konstytucji*⁴³.

⁴¹ W okresie obowiązywania Konstytucji RP z 1997 roku, tj. od trzeciej kadencji Sejmu, to Rada Ministrów była podmiotem, który w okresach poszczególnych kadencji wносił do Sejmu najwięcej projektów ustaw spośród podmiotów posiadających prawo inicjatywy ustawodawczej. Wyjątek stanowiła siódma kadencja Sejmu. Zob. L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne...*, s. 284.

⁴² Taką sytuację można porównać z formalnym brakiem prawa inicjatywy ustawodawczej Prezydenta Stanów Zjednoczonych, który jednak w praktyce wnosi projekty ustaw za pośrednictwem sprzyjających mu kongresmenów. Zob. D. Stolicki, *System polityczny Stanów Zjednoczonych Ameryki*, [w:] *Systemy polityczne. Podręcznik akademicki*, t. 2: *Ustroje państw współczesnych*, red. M. Bankowicz, B. Kosowska-Gąstoł, Kraków 2020, s. 81.

⁴³ Por. Postanowienie TK z 20.05.2009 r., Kpt 2/08, pkt. 5.7 uzasadnienia.

Wszelkie bowiem działania i kompetencje Prezydenta RP muszą mieć swoją podstawę w przepisach prawa, co wynika także z art. 7 Konstytucji RP⁴⁴.

Analizując pozycję ustrojową Prezydenta RP, należy dodać, że zgodnie z art. 144 zasadą jest, iż realizuje on kompetencje poprzez wydawanie aktów urzędowych⁴⁵. Akty te, co do zasady, wymagają dla swojej ważności kontrasygnaty premiera, który takiej kontrasygnaty może odmówić⁴⁶. Wyjątki od wymogu uzyskania kontrasygnaty stanowią kompetencje określone w art. 144 ust. 3, które stanowią tzw. prerogatywy.

Należy jeszcze zwrócić uwagę na to, że kompetencje Prezydenta RP, który niekiedy musi mieć wsparcie większości parlamentarnej, w ramach procedury legislacyjnej są dosyć ograniczone. Prezydent posiada prawo inicjatywy ustawodawczej, które stanowi jego prerogatywę (art. 144 ust. 3 pkt 4), jednak projekty ustawodawcze Prezydenta RP mogą być odrzucone przez parlament na takich samych zasadach jak inicjatywy ustawodawcze innych podmiotów. Prezydent posiada również tzw. weto ustawodawcze (art. 122 ust. 5), jednak może ono zostać odrzucone przez Sejm większością trzech piątych głosujących w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Należy także pamiętać, że Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej nie może skorzystać z weta ustawodawczego wobec ustawy budżetowej, ustawy o prowizorium budżetowym oraz ustawy o zmianie Konstytucji⁴⁷.

Podsumowując powyższe rozważania, należy jednoznacznie stwierdzić, że to urząd Prezesa Rady Ministrów, którego należy postrzegać jako nie *primus inter pares*, ale szefa rządu, z wynikającymi z jego pozycji ustrojowej uprawnieniami daje mu w sprzyjających warunkach politycznych (popierająca go stabilna większość sejmowa) szansę na pełnienie funkcji przywódcy politycznego w państwie. Natomiast pozycję ustrojową Prezydenta RP należy postrzegać jako ograniczoną czy też słabszą wobec drugiego członka polskiej egzekutywy – Rady Ministrów⁴⁸.

Przepisy Konstytucji RP a przywództwo polityczne rozumiane jako możliwość autonomicznego podejmowania decyzji o kluczowym znaczeniu dla państwa oraz istotnym dla jego obywateli

Idea przywództwa politycznego rozumiana jako możliwość autonomicznego podejmowania decyzji przez daną jednostkę, pełniącą w określonym czasie funkcję przywódcy

⁴⁴ B. Szczurowski, *Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej jako organ...*, s. 60.

⁴⁵ Pojęcie to należy rozumieć szeroko. Według Bartłomieja Opalińskiego: „akty urzędowe” prezydenta to wszelkie akty, niezależnie od ich nazwy, dokonywane w formie pisemnej, wydawane w wykonywaniu przysługujących mu konstytucyjnych i ustawowych kompetencji, wywołujące skutki prawne. B. Opaliński, *Kontrasygnata aktów głowy państwa w polskim konstytucjonalizmie. Część II*, „Ius Novum” 2011, nr 3, s. 136.

⁴⁶ *Tamże*, s. 151.

⁴⁷ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 711.

⁴⁸ Do podobnych wniosków odnośnie do pozycji ustrojowej Prezesa Rady Ministrów, Rady Ministrów oraz Prezydenta RP, a także charakteru wzajemnych relacji rządu i głowy państwa dochodzi B. Opaliński. B. Opaliński, *Rozdzielenie kompetencji władzy wykonawczej między Prezydenta RP oraz Radę Ministrów na tle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku*, Warszawa 2012, s. 82-85, 340-342.

politycznego, decyzji politycznych „o kluczowym znaczeniu dla państwa, a tym samym istotnych dla jego obywateli”, wydaje się sprzeczna z przepisami Konstytucji: art. 2, art. 8, art. 10, art. 15, art. 96 oraz art. 188-197 (dotyczące Trybunału Konstytucyjnego).

Artykuł 2 stwierdza wyraźnie, że Polska jest demokratycznym państwem prawnym. Oznacza to, o czym wspomniano wcześniej, realizację idei prymatu prawa nad polityką. To prawo ma być w Polsce głównym regulatorem stosunków społecznych, w tym stosunków politycznych. Elementem realizacji idei państwa prawnego jest w Polsce również idea konstytucjonalizmu, wyrażona w art. 8 Konstytucji. Przepis ten określa dwie podstawowe normy prawne: Konstytucja jest najwyższym prawem w Polsce, a jej przepisy co do zasady stosuje się bezpośrednio. W kontekście art. 7 Konstytucji (zasada legalizmu) należy podkreślić, że wszystkie organy władzy publicznej zobowiązane są do jej przestrzegania. Szczególną rolę w zakresie przestrzegania nadrzędności Konstytucji odgrywa Trybunał Konstytucyjny, który należy postrzegać jako organ władzy sądowniczej niezależny oraz odrębny od legislatury i egzekutywy. Jest to jedyny w polskim systemie prawnym organ upoważniony do kontroli zgodności aktów normatywnych z Konstytucją i uchylania tych, które są z nią niezgodne. Co więcej, jak wskazuje sam Trybunał, jego zadaniem jest zabezpieczenie jednostek przed *tyranią większości* i bycie gwarantem *zwierzchności prawa nad zwierzchnością siły*. Szczególną rolę Trybunału jest dokładne określanie materialnych i proceduralnych granic działania wyznaczonych przepisami Konstytucji dla pozostałych organów władzy publicznej. Niedopuszczalne jest przekroczenie tych granic, nawet jeżeli miałyby to być uzasadnione ochroną określonych nadrzędnych wartości (np. *dobra Narodu*). Pozycję TK wzmacniają konstytucyjne gwarancje niezawisłości sędziowskiej, w tym m.in. wybór na wyłącznie jedną dziewięcioletnią kadencję oraz nieusuwalność sędziego. Rozwiązania te z jednej strony mają zapewnić niezależność sędziego TK od większości sejmowej, która go wybrała, a z drugiej – zapewnić zróżnicowanie w składzie TK poprzez wybór sędziów przez sejm różnych kadencji, które mogą różnić się orientacją polityczną⁴⁹.

Zgodnie z art. 10 Konstytucji, który bezpośrednio ustanawia zasadę podziału władzy⁵⁰, władza państwowa została podzielona na władzę ustawodawczą, wykonawczą oraz sądowniczą. Wszystkie te rodzaje władzy są sprawowane przez odpowiednie, a zarazem różne organy: Sejm i Senat, Prezydenta RP i Radę Ministrów oraz sądy i trybunały. Zasada podziału władzy jest także związana z obowiązkiem przyznania odpowiednich kompetencji każdemu z wymienionych wyżej organów władzy publicznej zgodnie z konstytucyjnym przypisaniem danego organu do konkretnego rodzaju władzy. Organy władzy publicznej przypisane do konkretnego rodzaju władzy powinny posiadać przynajmniej minimalny zakres kompetencji, który pozwoli im realizować uprawnienia w ramach danego rodzaju władzy. Analizując zasadę podziału władzy, można również wyróżnić jej aspekt personalny. Powinien on być rozumiany jako ogólny zakaz jednoczesnego piastowania przez jedną osobę stanowisk związanych ze sprawowaniem różnego rodzaju

⁴⁹ Por. Wyrok TK z 3.12.2015 r., K 34/15, OTK-A 2015, nr 11, poz. 185, pkt 1, 5.5, 6.15 uzasadnienia wyroku.

⁵⁰ G. Kuca, *Zasada podziału władzy w Konstytucji RP z 1997 roku*, Warszawa 2014, s. 89.

władz. Ten aspekt zasady podziału władzy został wyrażony w następujących przepisach Konstytucji: art. 103 ust. 2 w zw. z art. 108 (zakaz łączenia mandatu poselskiego i senatorskiego m.in. ze stanowiskiem sędziego oraz pracą w administracji rządowej, zakaz ten nie dotyczy członków Rady Ministrów i sekretarzy stanu), art. 132 (wspomniany wyżej *incompatibilitas* urzędu Prezydenta RP z innymi urzędami i funkcjami publicznymi) oraz art. 178 ust. 3 i art. 195 ust. 3 (zakaz przynależności sędziów, w tym sędziów Trybunału Konstytucyjnego, do partii politycznej, związku zawodowego oraz prowadzenia działalności publicznej niedającej się pogodzić z zasadami niezależności sądów i niezawisłości sędziów). W europejskich systemach prawnych zasada podziału władzy wiąże się z parlamentarnym systemem rządów, co pozwala na konstruowanie relacji pomiędzy legislatywą a egzekutywą na podstawie różnego rodzaju form wzajemnego oddziaływania i współpracy. Dopuszczalne jest również ustanawianie obszarów, w których kompetencje organów reprezentujących wspomniane rodzaje władzy będą się przenikać lub nakładać na siebie. Z kolei relacje judykatury z pozostałymi dwoma rodzajami władz powinny się opierać na zasadzie separacji i zakazu ingerowania pozostałych władz w sferę niezależności sądów i trybunałów oraz niezawisłości sędziowskiej. Wzajemne relacje pomiędzy poszczególnymi rodzajami władzy również powinny bazować na zasadzie równowagi, która winna być zapewniona przez system hamulców ustrojowych gwarantujących, że każda z władz może ograniczyć działanie dwóch pozostałych⁵¹.

Jak podkreśla się w doktrynie i orzecznictwie, zasada podziału władzy ogranicza możliwość skupienia władzy przez jeden organ władzy publicznej czy też przez osobę będącą decydem w ramach organu jednoosobowego lub kolegialnego, co zapewnia ochronę praw i wolności człowieka przed nadużyciami władzy⁵².

Władza w Polsce jest nie tylko *podzielona*, ale również *zdecentralizowana* (art. 15 ust. 1 Konstytucji). Decentralizacja ma dotyczyć całego obszaru *władzy publicznej*, co oznacza wszystkie jej rodzaje i organy. Istnieją trzy podstawowe aspekty decentralizacji władzy publicznej. Pierwszy aspekt dotyczy podziału kompetencji pomiędzy organy centralne i jednostki terytorialne. Podział ten powinien być ustanowiony w drodze wyraźnych przepisów prawnych, a kompetencje jednostek terytorialnych powinny być znaczące. Takie rozumienie zasady decentralizacji jest dodatkowo poparte przez zasadę pomocniczości, wyrażoną we wstępie do Konstytucji. Zasada pomocniczości oznacza, że odpowiedzialność za sprawy publiczne powinna być powierzona organom władzy publicznej, które są najbardziej dostępne dla obywateli, tj. organom lokalnym, np. gminnym. Zatem struktura organów władzy publicznej powinna uwzględniać *centralne* i *lokalne* organy władzy publicznej, a te ostatnie powinny posiadać odpowiedni i niezbędny zakres kompetencji. Kolejny aspekt decentralizacji dotyczy szerokiego zakresu niezależności i autonomii jednostek terytorialnych wykonujących swoje

⁵¹ Tamże, s. 89-114, 120-126; R.M. Małajny, *Podział władzy w Konstytucji RP z 1997 roku. Analiza formalna*, „Przegląd Sejmowy” 2017, nr 6, s. 97-123; Wyrok TK z 11.08.2016 r., K 39/16, OTK-A 2016, nr 71, pkt 5 uzasadnienia wyroku.

⁵² G. Kuca, *Zasada podziału władzy...*, s. 13; M. Pach, P. Tuleja, *Uwagi do art. 10, [w:] Konstytucja RP, t. 1: Komentarz. Art. 1-86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 342; Wyrok TK z 11.08.2016 r., K 39/16, OTK-A 2016, nr 71, pkt 5.2 uzasadnienia wyroku.

kompetencje. Ostatni aspekt wiąże się z zapewnieniem odpowiednich środków finansowych i niezależności w ramach zarządzania finansami przez jednostki terytorialne⁵³.

Zasada decentralizacji władzy publicznej jest związana z zasadą podziału władzy i bywa niekiedy opisywana jako wertykalny aspekt zasady podziału władzy⁵⁴. Decentralizacja władzy publicznej może dotyczyć wszystkich trzech rodzajów władzy: ustawodawczej, wykonawczej oraz sędziowskiej. Prawo polskich obywateli do uczestnictwa w referendum oraz możliwość przyjmowania przez jednostki samorządu terytorialnego aktów prawa miejscowego można postrzegać jako decentralizację władzy ustawodawczej. Za przykłady decentralizacji można także uznać dwuinstancyjną strukturę sądownictwa oraz wykonywanie zadań z zakresu władzy wykonawczej przez jednostki samorządu terytorialnego⁵⁵. Zarówno zasada podziału władzy, jak i zasada decentralizacji powinny zapewniać wzajemne ograniczanie się organów władzy publicznej⁵⁶.

Zgodnie z art. 96 ust. 2 Konstytucji: *Wybory do Sejmu są [...] proporcjonalne*⁵⁷. W kontekście niniejszych rozważań należy stwierdzić, że proporcjonalna formuła wyborcza powoduje obecność w parlamencie większej liczby ugrupowań politycznych, a w związku z tym zwiększa trudność wyłonienia większości parlamentarnej zdolnej do stworzenia stabilnych rządów⁵⁸. Wprawdzie w doktrynie prawa konstytucyjnego dopuszcza się korektę wspomnianych skutków proporcjonalnego systemu wyborczego w formie progów wyborczych⁵⁹, ale mimo to efektem takiego systemu pozostaje wielopartyjność Sejmu. Oznacza to konieczność budowania koalicji rządowych, niekoniecznie trwałych, co samo w sobie utrudnia sprawowanie silnego przywództwa politycznego.

WNIOSKI KOŃCOWE

Kategoria teoretyczna, jaką jest „przywództwo polityczne”, okazuje się przydatna w procesie analizy instytucjonalno-prawnej przepisów Konstytucji RP z 1997 roku.

⁵³ A. Skoczyła, W. Piątek, *Uwagi do art. 15*, [w:] *Konstytucja RP*, t. 1..., s. 403-406.

⁵⁴ M. Florczak-Wątor, *Uwagi do art. 10*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tułaja, Warszawa 2019, s. 55.

⁵⁵ L. Kieres, *Decentralizacja w ujęciu Konstytucji RP. Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego*, „Samorząd Terytorialny” 2020, nr 3, s. 68-70.

⁵⁶ D. Wójtowicz, *Decentralizacja władzy publicznej we Francji w drugiej połowie XX wieku*, Toruń 2012, s. 33, 375-376.

⁵⁷ Wątpliwości w doktrynie budzi natomiast kwestia, czy w świetle tego przepisu formuła proporcjonalna obligatoryjnie dotyczy wszystkich 460 mandatów poselskich. Por. M. Granat, *W sprawie dopuszczalności wprowadzenia jednomandatowych okręgów wyborczych w wyborach do Sejmu RP*, „Przegląd Sejmowy” 2001, nr 1, s. 65-67.

⁵⁸ Wyrok TK z 3.11.2006 r., K 31/06, OTK-A 2006, nr 10, poz. 147, pkt 2.1 uzasadnienia wyroku.

⁵⁹ Zob. chociażby: P. Sarnecki, *Podstawowe problemy ordynacji wyborczej do Sejmu i Senatu w świetle doktryny i orzecznictwa*, „Przegląd Sejmowy” 2001, nr 1, s. 73; M. Zubik, *Na temat konstytucyjnych aspektów zasady proporcjonalności wyborów do Sejmu RP (art. 96 ust. 2 konstytucji)*, „Przegląd Sejmowy” 2001, nr 1, s. 63-64.

Podsumowując wyniki badań, których ramy zostały ustalone we wstępie poprzez postawione pytania badawcze, można dojść do kilku wniosków.

Przede wszystkim należy uznać osobę piastującą urząd Prezesa Rady Ministrów za wyposażoną w odpowiednie kompetencje do sprawowania przywództwa politycznego w państwie, szczególnie w przypadku posiadania poparcia większości sejmowej. Wiąże się to głównie z jednoznaczną wykładnią przepisów konstytucyjnych odnoszących się do pozycji premiera wobec pozostałych członków Rady Ministrów jako szefa rządu, a nie *primus inter pares*. Wykładnia przepisów Konstytucji nie daje natomiast podstaw do uznania za urząd dający takie możliwości urzędu Prezydenta RP. Mimo że pozornie jego pozycja ustrojowa wydaje się niezwykle silna ze względu na wybór piastuna tego urzędu w wyborach powszechnych i bezpośrednich oraz brzmienie przepisów art. 126 ust. 1-2, które mogłyby stanowić podstawę do wysuwania wniosków o szerokim zakresie jego uprawnień, to zostaje ona osłabiona poprzez art. 126 ust. 3. Przepis ten wymaga, aby zadania Prezydenta RP były wykonywane ściśle na podstawie Konstytucji i ustaw. Podobnie wydaje się postrzegać pozycję ustrojową Prezydenta RP Trybunał Konstytucyjny, który w swoim orzecznictwie zwrócił uwagę na dominującą rolę Rady Ministrów w prowadzeniu polityki wewnętrznej i zagranicznej państwa (art. 146 Konstytucji).

Inny wniosek, jaki można wysnuć z przeprowadzonych badań, to istnienie dostrzegalnych braków w zakresie konstrukcji przepisów konstytucyjnych. Nie precyzują one wyraźnie konsekwencji prawnych sytuacji, w której Prezes Rady Ministrów czasowo nie może sprawować swojej funkcji, ani konsekwencji śmierci osoby sprawującej ten urząd, ani zasad jego zastępstwa. Przepisy Konstytucji, co było przedmiotem jednego z pytań badawczych, nie przyczyniają się do wyłaniania przywódców politycznych o odpowiednich cechach, a w szczególności dotyczy to piastunów najważniejszych urzędów w państwie – Prezesa Rady Ministrów oraz Prezydenta RP. Brak wyższych wymogów w tym zakresie, a nawet całkowity brak wymogów wobec Prezesa Rady Ministrów zdaje się stanowić mankament obecnej ustawy zasadniczej.

Mogłoby się również wydawać, w związku z ostatnim z postawionych pytań badawczych, że Konstytucja zabezpiecza państwo przed koncentracją nieograniczonej niczym władzy przez jedną osobę, grupę osób albo jeden organ władzy publicznej. Służyć temu mają ustanowione przepisami Konstytucji: zasada demokratycznego państwa prawnego, zasada nadrzędności Konstytucji, kontrola konstytucyjności prawa przez Trybunał Konstytucyjny, zasada podziału władzy, zasada decentralizacji władzy publicznej oraz proporcjonalność wyborów do Sejmu. Jednak praktyka ustrojowa pokazuje, że niektóre mechanizmy ustrojowe powinny być w tym zakresie wzmocnione.

Powyższe rozważania prowadzą do propozycji wprowadzenia do Konstytucji RP rozwiązań obejmujących trzy główne cele.

Kształtowanie przywództwa politycznego w aspekcie personalnym:

- wprowadzenie wymogu wyższego wykształcenia, wyłącznego obywatelstwa polskiego oraz stałego zamieszkiwania w Polsce wobec osoby kandydującej na urząd Prezydenta RP⁶⁰;

⁶⁰ Por. art. 62 *Konstytucji Afganistanu*, art. 101 *Konstytucji Turcji* oraz art. 2 sekcja 1 klauzula 5 *Konstytucji Stanów Zjednoczonych*.

- wprowadzenie wymogu wyłącznego obywatelstwa polskiego oraz wywodzenia się z grona posłów wobec Prezesa Rady Ministrów, ewentualnie rozważenie wprowadzenia wymogu, aby był on jednocześnie szefem partii⁶¹.

Doprecyzowanie zasad określających pozycję Prezesa Rady Ministrów:

- wprowadzenie obligatoryjnego powoływania w skład Rady Ministrów Wiceprezesa (Wiceprezesów), który *expressis verbis* zostanie uprawniony do zastępowania premiera;
- wprowadzenie obligatoryjnego dymisjonowania rządu przez Prezydenta RP w przypadku śmierci premiera.
Zapewnienie braku możliwości koncentracji władzy w obrębie jednego podmiotu:
- doprecyzowanie zasad wyboru sędziów Trybunału Konstytucyjnego: dookreślenie trybu wyboru sędziów przez Sejm danej kadencji, wyraźne określenie momentu objęcia urzędu przez nowo wybranego sędziego TK, włączenie środowisk prawniczych w proces wyboru sędziów TK, aby zagwarantować ich odpowiednie kompetencje;
- zagwarantowanie środowisku sędziowskiemu prawa do wyboru większości składu Krajowej Rady Sądownictwa jako podstawowego organu gwarantującego niezależność sądów i niezawisłość sędziów oraz doprecyzowanie warunków odmowy powołania sędziego przez Prezydenta RP;
- wprowadzenie katalogu podstawowych kompetencji samorządu terytorialnego i źródeł jego dochodu oraz podstawowych zasad wyborów wójta (burmistrza, prezydenta miasta) i długości kadencji organów samorządu terytorialnego;
- wprowadzenie obligatoryjnego referendum ogólnokrajowego na wniosek odpowiedniej liczby obywateli (np. 1 mln) i obniżenie progu frekwencyjnego dla ważności referendum;
- doprecyzowanie, czy formuła proporcjonalna wyborów do Sejmu odnosi się do wszystkich 460 mandatów poselskich, czy też do ich części, określenie progów wyborczych, ewentualnie określenie konkretnego sposobu przeliczania głosów na mandaty.

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 z późn. zm.

Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych, Dz.U. 2018, poz. 580 z późn. zm.

⁶¹ Taki wymóg stanowiłby nawiązanie do usankcjonowanej konwenansem konstytucyjnym praktyki brytyjskiej, gdzie premier musi być jednocześnie członkiem Izby Gmin. Co więcej, stałą praktyką stało się powoływanie przez monarchę szefa partii, która wygrała wybory względnie obsadziła najwięcej mandatów w Izbie Gmin. Zob. T. Wiecech, *System polityczny Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej*, [w:] *Systemy polityczne. Podręcznik akademicki*, t. 2: *Ustroje państw współczesnych*, red. M. Bankowicz, B. Kosowska-Gąstoł, Kraków 2020, s. 45, 47-48.

Orzecznictwo

Postanowienie TK z 20.05.2009 r., KpT 2/08, OTK-A 2009, nr 5, poz. 78.

Wyrok TK z 3.11.2006 r., K 31/06, OTK-A 2006, nr 10, poz. 147.

Wyrok TK z 3.12.2015 r., K 34/15, OTK-A 2015, nr 11, poz. 185.

Wyrok TK z 11.08.2016 r., K 39/16, OTK-A 2016, nr 71.

Literatura

Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012.

Bender B., *Handbook of Political Leadership*, Waltham Abbey 2020.

Blondel J., *Political Leadership. Towards a General Analysis*, London 1987.

Burda A., *Polskie prawo państwowe*, Warszawa 1962.

Burns J.M., *Leadership*, New York 1978.

Dobrowolski M., *Przywództwo polityczne Prezesa Rady Ministrów w Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1989-2015*, Warszawa 2020.

Dokąd zmierza Europa. Przywództwo, idee, wartości, red. H. Taborska, J.S. Wojciechowski, Pułtusk 2007.

Elgie R., *Political Leadership in Liberal Democracies*, London 1995, <https://doi.org/10.1007/978-1-349-24216-0>.

Elgie R., *Studying Political Leadership. Foundations and Contending Accounts*, Basingstoke 2015, <https://doi.org/10.1007/978-1-137-34708-4>.

Florczak-Wątor M., *Uwagi do art. 10*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2019.

Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2022.

Gra w przywództwo – jak zdobyć i utrzymać władzę, red. B. Szklarski, Warszawa 2008.

Granat M., *W sprawie dopuszczalności wprowadzenia jednomandatowych okręgów wyborczych w wyborach do Sejmu RP*, „Przegląd Sejmowy” 2001, nr 1.

Grzybowski K., *Polskie prawo państwowe*, Warszawa 1951.

Hartliński M., *Przywództwo partyjne w Polsce*, Toruń 2011.

Hartliński M., *Przywództwo polityczne. Wprowadzenie*, Olsztyn 2012.

Helms L., *Presidents, Prime Ministers and Chancellors. Executive Leadership in Western Democracies*, London 2005, <https://doi.org/10.1057/9780230502918>.

Kieres L., *Decentralizacja w ujęciu Konstytucji RP. Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego*, „Samorząd Terytorialny” 2020, nr 3.

Komarnicki W., *Polskie prawo polityczne (geneza i system)*, Warszawa 1922 (reprint 2008).

Kryzys przywództwa we współczesnej polityce, red. S. Bachrynowski, A. Durska, W. Konarski, Warszawa 2011.

Kuca G., *Zasada podziału władzy w Konstytucji RP z 1997 roku*, Warszawa 2014.

Laing M., *Political Leadership. An Introduction*, London 2020.

Lider, manager, oportunist – współczesne koncepcje przywództwa, red. K. Kasianiuk, Warszawa 2008.

Liderzy i przywódcy w rzeczywistości polonijnej, red. J. Knopek, Koszalin 2011.

Małajny R.M., *Podział władzy w Konstytucji RP z 1997 roku. Analiza formalna*, „Przegląd Sejmowy” 2017, nr 6.

- Model przywództwa. Wymiar lokalny, krajowy, międzynarodowy*, red. A.K. Piasecki, Kraków 2006.
- Northouse P.G., *Leadership. Theory and Practice*, Los Angeles 2018.
- Opaliński B., *Kontrasygnata aktów głowy państwa w polskim konstytucjonalizmie. Część II*, „Ius Novum” 2011, nr 3.
- Opaliński B., *Rozdzielenie kompetencji władzy wykonawczej między Prezydenta RP oraz Radę Ministrów na tle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku*, Warszawa 2012.
- The Oxford Handbook of Political Leadership*, red. R.A.W. Rhodes, P.T. Hart, Oxford 2014.
- Pach M., Tuleja P., *Uwagi do art. 10*, [w:] *Konstytucja RP*, t. 1: *Komentarz. Art. 1-86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.
- Paige G.D., *The Scientific Study of Political Leadership*, New York 1977.
- Partie polityczne – przywództwo partyjne*, red. J. Sielski, M. Czerwiński, Toruń 2008.
- Przywódcy i przywództwo we współczesnej Afryce*, red. A. Żukowski, Olsztyn 2008.
- Przywództwo polityczne*, red. T. Bodio, Warszawa 2001.
- Przywództwo i elity polityczne w krajach WNP*, red. T. Bodio, W. Jakubowski, Warszawa 2010.
- Przywództwo lokalne a kształtowanie demokracji partycypacyjnej*, red. S. Michałowski, K. Kuć-Czajkowska, Lublin 2008.
- Przywództwo, elity i transformacje w krajach WNP. Problemy metodologii badań*, red. T. Bodio, Warszawa 2010.
- Przywództwo polityczne a przywództwo polonijne*, red. J. Knopek, Koszalin 2011.
- Przywództwo polityczne. Teorie i rzeczywistość*, red. L. Rubisz, K. Zuba, Toruń 2004.
- Rozmaryn S., *Polskie prawo państwowe*, Warszawa 1948.
- Sarnecki P., *Podstawowe problemy ordynacji wyborczej do Sejmu i Senatu w świetle doktryny i orzecznictwa*, „Przegląd Sejmowy” 2001, nr 1.
- Sieklicki D., *Pozycja Prezesa Rady Ministrów w polskim systemie politycznym a przywództwo polityczne*, [w:] *Studia nad przywództwem politycznym. Ustalenia metodologiczne i praktyka*, red. A. Kasińska-Metryka, Toruń 2011.
- Sielski J., *Teoretyczne aspekty przywództwa politycznego. Casus Polski*, Toruń 2013.
- Skoczylas A., Piątek W., *Uwagi do art. 15*, [w:] *Konstytucja RP*, t. 1: *Komentarz. Art. 1-86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.
- Sørensen E., *Interactive Political Leadership. The Role of Politicians in the Age of Governance*, Oxford 2020, <https://doi.org/10.1093/oso/9780198777953.001.0001>.
- Stolicki D., *System polityczny Stanów Zjednoczonych Ameryki*, [w:] *Systemy polityczne. Podręcznik akademicki*, t. 2: *Ustroje państw współczesnych*, red. M. Bankowicz, B. Kosowska-Gąstoł, Kraków 2020.
- Strpić D., *Fields in Political Science. American Development and Croatian Issues*, „Politička misao: časopis za politologiju” 1997, vol. 39, nr 5.
- Szczurowski B., *Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej jako organ czuwający nad przestrzeganiem konstytucji*, Warszawa 2016.
- Szklarski B., *Przywództwo symboliczne. Między rządzeniem a reprezentacją. Amerykańska prezydentura końca XX wieku*, Warszawa 2006.
- Wiater J.J., *Przywództwo polityczne. Studium politologiczne*, Łódź 2008.

- Wiciech T., *System polityczny Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej*, [w:] *Systemy polityczne. Podręcznik akademicki*, t. 2: *Ustroje państw współczesnych*, red. M. Bankowicz, B. Kosowska-Gąstoł, Kraków 2020.
- Władza i przywództwo polityczne w demokracji*, red. E. Nowak, D. Litwin-Lewandowska, Lublin 2010.
- Wójtowicz D., *Decentralizacja władzy publicznej we Francji w drugiej połowie XX wieku*, Toruń 2012.
- Zdański J., *Przywództwo polityczne – poszukiwanie optymalnego modelu*, [w:] *Studia nad przywództwem politycznym. Ustalenia metodologiczne i praktyka*, red. A. Kasińska-Metryka, Toruń 2011.
- Zubik M., *Na temat konstytucyjnych aspektów zasady proporcjonalności wyborów do Sejmu RP (art. 96 ust. 2 konstytucji)*, „Przegląd Sejmowy” 2001, nr 1.
- Żmigrodzki M., *Aksjologiczne elementy polityki*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1995/1996, Sectio K, vol. 2/3.
- Żukiewicz P., *Przywództwo polityczne. Teoria i praktyka*, Warszawa 2011.
- Żukowski A., *Politologia jako dyscyplina naukowa i kierunek kształcenia. Zarys problematyki*, Olsztyn 2006.

Tomasz LITWIN – doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce. Swoje zainteresowania koncentruje wokół problematyki prawa konstytucyjnego w Polsce i praw człowieka. Autor książki *Funkcje Sejmu i Senatu a współczesny polski model dwuizbowości* (2016); współautor dwóch książek: *Aktualna debata wokół zasad ustrojowych w Polsce* (2019) i *Populizm – modele i praktyka. Polskie odniesienia* (2021); autor kilkunastu artykułów naukowych. Od 2013 roku pracuje w Akademii Ignatianum w Krakowie.